

УДК 316.28

doi: <http://dx.doi.org/10.30970/VSO.2022.16.03>

МІСЯЦЬ У ВІЙНІ. КІЛЬКА РЕФЛЕКСІЙ УКРАЇНСЬКОГО СОЦІОЛОГА...

Пачковський Ю. Ф.

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, 79000, Україна,
yuriy.pachkovskyy@lnu.edu.ua,
<https://orcid.org/0000-0002-6076-055X>*

Вже як понад місяць триває героїчна боротьба українців і всього цивілізованого світу супроти російської навали. Це складний період в житті кожної людини, відданої ідеалам демократії, ідеям свободи та незалежності. Особливо значущими ці цінності є для кожного українця, який сприймає цю війну як загрозу втрати власної державності, власної ідентичності, свого місця у політичному просторі вільних держав і народів, позбавлених руйнівних впливів ідеології тоталітаризму та неприйняття «Іншости». Розмірковуючи на теми особистих переживань, а саме інтроспективного відчуття того, що відбувається навколо й породженого війною, хочу зупинитися на особистих спогляданнях і кількох рефлексіях, які виникли у мене в цей складний час для моєї країни.

Перші дні війни. Цій рефлексії передувало кілька тижнів до 24.02.2022 р., що були визначальними в розумінні навислої російської загрози над Україною. З одного боку, це інформаційна війна, яка набула масованого та неприкритого характеру на тлі олімпіади в Китаї й усвідомлення того, що неможливо й нелогічно вести бойові дії проти суверенної держави у час знакової спортивної події. З іншого, світова спільнота в особі американського президента визначала конкретні дати можливого вторгнення. Ця ситуація подвійної дії мала неоднозначний вплив на пересічного українця. Її окреслив як очікування неочікуваного, коли розум готувався до війни, але набутий життєвий, частково історичний досвід відмовлявся у це вірити, шукаючи з різних сторін пояснення причин нелогічності прямої масованої військової дії. Переламним пунктом у розумінні реальності військової загрози став емоційний виступ нашого президента на Мюнхенському безпековому форумі (MSC), який, як крик серед тиші, апелював до світової громади: «прокиньтесь», «зробіть щось», «забезпечте гарантії безпеки та миру». Проте сталося найгірше. Війна..., в яку повірили навіть крайні скептики та не повірили б наші померлі батьки та предки: «слов'янин пішов на слов'янина», «брат на брата», хоча в українсько-російських відносинах таке вже було, а, починаючи з 2014 року, анексія Криму та локальна війна на Сході вже мали місце.

Перший день війни. Ти, як і уся країна, прокинувся у новому вимірі. Для когось цей ранок став надто реальним, для когось віртуально-реальним. Коли мене запитують, що я запам'ятав того ранку, відповідаю: розгубленість, це неможливо, це не зі мною, шок. Притуплені емоції, нездатність на самому початку реагувати виважено та раціонально. Твої рухи сковані, але водночас твій розум штовхає до

© Пачковський Ю.Ф., 2022

певних дій, які б оберігали твою родину, забезпечували твій дім, хоча б питною водою на триваліший час. Уся увага поглинута новинами та прагненням охопити реальний стан загрози, яка нависла над країною. Пам'ятаю, не було паніки та панічних настроїв. Лишень непереборне відчуття тривоги, яке йшло десь із середини і не покидало тебе кілька днів. Того ж дня пішов до праці, до університету. Зустрівся з колегами. Усі мовчазні, мало слів, але працюють. Хтось завершує побіжні справи, хтось поглинутий навчальним процесом, хтось в особі вищого керівництва налаштовується на військові рейки, координуючи дії підрозділів, підлеглих тощо. Цей день у м. Львові запам'ятався чималими чергами, передусім, до банкоматів, аптек та небуденною наповненістю торговельних мереж, в яких можна було придбати усе необхідне з продуктів та речей. У чергах не було хаосу, усі поглинуті думками, мало спілкуються, зберігають порядок та якийсь внутрішній спокій. Зануреність у цей всезагальний спокій подекуди переривається дзвінками на твій мобільний телефон. Тоді особливу турботу відчув з боку своїх польських колег, з якими доводилося співпрацювати за різними науковими програмами та просто знайомих, друзів, які пропонували допомогу і висловлювали неабияку підтримку у цей складний час. Я ж, своєю чергою, телефонував до українських колег, передусім, київських та харківських соціологів, які опинилися на лінії фронту.

Другий і третій день війни. Розглядаю як дуже важливий і складний період для існування української державності, яка пройшла надскладний тест на витримку, вміння організуватися і дати відсіч тоді, коли здається увесь світ вже не вірив або зробив вигляд, що країна не виявиться справжнім бійцем у боротьбі з «титаном». Особисті переживання та сприйняття ситуації виявилися настільки загостреними, що твоя свідомість «працювала» вдень і вночі, усі двадцять чотири години. Вдень – це очікування переможних новин з українських фронтів, які стійко опиралися численним киданням російської військової армади, що наче як скажений пес не бачив ніякої загрози перед собою, налягав та налягав усім тілом із скаженим риком, який охоплював не лише землю, але й повітря. Вночі – це неспокійний сон або його відсутність і телефон завжди біля себе в очікуванні останніх новин. У моєму телефоні, з-поміж інших українських новинних додатків, інсталювана польська аплікація Interia, яка у той час виявилася чи не найголовнішим джерелом новин, адже вночі червоніла своїми промовистими заголовками, наче блискавками з останнім медійним контентом з України та світу. Вже минув місяць і ця звичка залишилася й особливо помічна у первинному орієнтуванні у ситуаціях виклику, для аналізу оцінки міжнародною, передусім європейською, спільнотою подій, що мають місце у моїй країні та навколо неї.

На моє переконання, відома тепер усьому світу історія з російським кораблем... на той час віддзеркалила презирливе ставлення українців до держави-агресора, показала незламність українського народу і його готовність йти до кінця, навіть ціною власного життя. Це знайшло своє продовження не лише в численних мемах, але й у народній творчості, піснях, акціях митців, а також у глибшому розумінні,

хто для нас є приязним, а хто ворогом (п'ятою колоною) в самому українському суспільстві. До чого було важко звикнути? Так це до порушення звичного ритму життя, сирен повітряної тривоги (ракет різного гатунку, зокрема заборонених), що й надалі пронизують наше вже немирне небо. До чого взагалі неможливо звикнути, так це до смерті, а по суті вбивства, українських дітей, цивільних українських громадян російськими бомбами та кулями, гуманітарних катастроф у Маріуполі, Харкові та багатьох інших українських містах, що опинилися під обстрілами та в блокаді, а також неправди з уст кремля та російських пропагандистів, їхньої ненависті до всього українського (що лише варте спалювання українських книжок у захоплених бібліотеках).

Перші три дні війни – Ми вистояли!!! Українська держава й далі у боротьбі за своє європейське майбутнє. Що зараз кидається в очі? В українському медійному просторі власні імена росія, путін подаються тільки з малої літери, як зневажливе ставлення українців до усього російського, з яким пов'язана смерть і вбивства мирного населення... Відбулася демітологізація російської армії, яка позицінувалася як друга армія світу, як непереможна й яка несе «мир» народам. Виявилася звичайнісінькою армією покидьків та мародерів, весь героїзм яких проявився у тотальному знищенні обкладених ними українських міст. Хоча не варто й недооцінювати її військові можливості, а саме очікуваної агонії та подальшого знищення усього живого, яке трапляється на її шляху. Тому для нас неголосливими є заклики до НАТО щодо «творення» над Україною мирного неба, надання сучасного військового озброєння. Сьогодні надзвичайно актуальною є гуманітарна проблема українських біженців та внутрішньопереміщених осіб, але про це трохи згодом, а також кидається в очі неабияка самоорганізація українського суспільства, непохитність українських громадян на тимчасово окупованих територіях, адже «Херсон – це Україна!». Про що варто ще згадати. Це «зникнення» пандемії коронавірусу в Україні, з яким хіба що асоціюється кількість (зі знаком +) військових втрат агресора у щоденних зведеннях Міністерства оборони України.

Згуртоване суспільство. Єднання, розуміння один одного, кооперація, керованість, самоорганізація, патріотизм, взаємодопомога – це лишень невелика кількість слів, які характеризують теперішнє життя мільйонів українців, зокрема, тих, хто в силу різних обставин опинився за межами країни. Мою увагу сьогодні привертає те, що я колись казав й зараз нагадую своїм студентам, що така згуртованість є не випадковою, адже породжена низками революцій та боротьбою українців за свою Незалежність, за право бути господарем у своїй країні. Особливо після Революції Гідності та початку російсько-української війни у 2014 році українське суспільство вперше у новітній своїй історії зіштовхнулося з проблемою внутрішньо переміщених осіб, їхніми запитами та необхідністю об-

лаштувати своє життя в нових умовах незгасаючого військового конфлікту з росією на Сході країни. Життя у непевності лишилося на довгі роки українською реальністю. За ці роки українське суспільство «вчилася» стійкості, незважаючи на складні внутрішньополітичні процеси, подекуди недолуге реформування передусім судової системи, наявність ще значної кількості проросійських сил та агентури. Українське суспільство виявилася здатним йти на самопожертву заради високих цілей. Свідченням цього є високий рівень розвитку громадянського суспільства, здатного швидко мобілізуватися у час зовнішньої загрози. Створений народом з власної ініціативи соціальний інститут волонтаріату, який ще вісім року тому взяв на себе майже увесь тягар опору російському загарбництву, сьогодні у лічені дні відновився (ретранслювався) з новою силою, долучаючи до своїх лав усе більше й більше патріотів. Показовим є те, що до цього всенародного руху взаємодопомоги активно долучаються молоді люди й особливо студенти. Це кидається в очі повсюдно й надихає інших не здаватися, відкинути песимізм, вірити, боротися, не боятися ...

Повертаючись думками до перших днів війни, переді мною науковцем повстала дилема: бути «поглинутим війною», або щось робити та діяти у цій несправедливій війні. Говорячи про поглинутість війною, маю на увазі передусім пасивне споглядання подій. Вийти за межі споглядання – це бути соціальним актором, який своєю щоденною працею наближує звиягу, виходячи зі своїх можливостей та бачення власного місця у військовий час. Тим паче, як соціолог, розумію, що відбулося тотальне гуртування усього суспільства, в якому немає місця на пасивність чи неробство. У масовій свідомості пересічних українських громадян від початку війни відбувся своєрідний «тектонічний зсув» у виявах довіри президентській владній вертикалі та в абсолютній готовності відстоювати свою свободу та незалежність. Це не голослівно. Інакше кажучи, я б це окреслив як феномен «мобілізованої свідомості», що пронизує усю громадську думку, роблячи її монолітною та згуртовано-одностайною. Наш супротивник в особі російського суспільства теж виявив «мобілізаційні» можливості у підтримці своєї злочинної кремлівської верхівки. Проте, така «мобілізація» нагадує радше помилки та деформації провладної соціології, яка, видаючи абсолютні показники підтримки кремлівській верхівці, досягла вражаючого показника «наполегливості», коли із 50 опитуваних росіян у 31 випадку респондент кидав слухавку і не відповідав на поставлене запитання. Як висновок, у тоталітарній державі, як росія, не можна виміряти соціологію, а отже не можна говорити про об'єктивність.

Кожний на своєму робочому місці повинен робити все можливе й навіть неможливе для перемоги. В Україні сьогодні багато реальних історій згуртовано-го суспільства. Щоб перемагати, країна повинна працювати, забезпечувати себе

економічно. Багато підприємців з охопленою війною територією перенесли свої підприємства на захід країни. Активізувався рух соціальних підприємницьких ініціатив. IT-фахівці, включаючи студентів відповідних факультетів вищих навчальних закладів країни, активно долучилися до протидії кібер-наступам ворога. Навіть на прикладі свого підрозділу, кафедри соціології Львівського університету, який налічує лише десять викладачів, з перших днів війни абсолютна більшість долучилася до волонтерської роботи. Наш колега Олег Демків (O. Demkiv) вступив до лав територіальної оборони та прийняв присягу на вірність Україні. Особливий виклик – це приймання та розселення переміщених осіб і біженців. У цьому разі спрацьовує не лише просто людська, але й професійна солідарність, адже за помічню звертаються передусім наші колеги-соціологи, їхні родини з Харківського та Київського університетів, Інституту соціології НАН України, інших соціологічних центрів. Й таких прикладів, зокрема корпоративної солідарності, можна наводити безліч. З іншого боку, як роботу на перемогу розглядаємо інформування населення про актуальні виклики, які стоять перед нашим суспільством, адже соціологія, об'єктивна соціологія – це також зброя! Війна як ситуація виклику підняла роль соціології в українському суспільстві, що накладає на нас, соціологів, велику відповідальність у донесенні правдивої, неупередженої інформації, на основі якої будуть прийматися доленосні державницькі рішення.

Польські колеги. 2 березня 2022 р. одержав лист від професора Інституту соціології Вроцлавського університету Марціна Дембіцького (M. Dębicki), який озвучив ініціативу своїх колег з широкого спектру заходів: від гуманітарних до науково-освітніх. Це стало відліком нашої поглибленої співпраці, яка передбачає низку грантових проєктів із дослідження проблем біженців не лише в Україні, але й за її межами. Враховуючи, що сьогодні Польща є найбільшим реципієнтом українців, які потерпають від військових дій, а за окремими оцінками сьогодні тут перебуває близько 4,5 млн наших співвітчизників, включаючи трудових мігрантів, виникла необхідність у міжнародній кооперації наукових зусиль. Порівняльний зріз таких досліджень у майбутньому дасть змогу опрацювати низку практичних заходів з прискореної адаптації біженців, їхньої інтеграції у приймаюче суспільство, визначити міру опірності та стресостійкості до загрозливих життєвих ситуацій, накреслити шляхи у формуванні та реалізації дієвих механізмів з рееміграції чи реалізації міждержавних і волонтерських ініціатив. Хочу наголосити на вчасності таких зусиль з боку польських колег, адже в таких доленосних ситуаціях відчуваєш свою потрібність, можливість використати свій досвід та науковий потенціал, знаходячись тут в Україні, а також залучити наших, українських студентів до своєї, можливо першої, науково-дослідницької роботи, долучаючи до неї новітні соціологічні напрацювання в царині, зокрема якісних досліджень.

Війна дала змогу по-новому переосмислити досвід із формування соціального капіталу. У доленосній ситуації, в якій опинилося українське суспільство, його відтворення та реконструкція відбувається прискорено, адже немає часу зважувати на умовності, коли кожна хвилина в ціну людського життя. Останнім часом, працюючи над монографією, дотичною до аналізу соціального капіталу українських трудових мігрантів у Польщі, звернув увагу на окремі дослідження, в яких акцентується на необхідності «руйнування» бар'єрів інституційного порядку, для того щоб людина-мігрант у приймаючому суспільстві не відчувала дискримінації чи утисків. Польща сьогодні є взірцем для усього цивілізованого світу у знесенні бар'єрів не лише формальних, але й суто людських для українців, які шукають прихистку від війни та руйнацій. Сьогодні соціальний капітал є спільним надбанням і польського, і українського народів, які у своєму прагненні до свободи й боротьби з тоталітаризмом об'єднують свої зусилля на основі взаємної довіри, емоційного співпереживання й дієвої конструктивної підтримки. Наведу лише один приклад з власного досвіду, коли моє прохання про прихисток українських біженок з маленькою дитиною відгукнулося у серці родини мого давнього приятеля, соціолога з Університету ім. Кардинала Стефана Вишинського у Варшаві д-ра Лешека Буллера (L. Buller). Відкинувши усі поточні справи, він та його родина оточила їх родинною турботою. Незважаючи на лінгвістичні бар'єри, зробила усе можливе у подоланні наслідків травмуючих подій, а також максимально сприяла у первинній адаптації українок у новому для них середовищі.

Перемога. Не викликає жодних сумнівів. Хоча, українці вже перемогли, адже зовнішній ворог в особі путіна прискорив націотворчі процеси не на етнічній, а на політичній основі. За висловом президента В. Зеленського, найбільшу шкоду російській мові в Україні завдав знову ж таки путін та його імперські амбіції. Православна церква України одержала шанс на зміцнення своїх позицій серед українських вірян, які дедалі у більшій кількості відходять від впливу московської православної церкви, яка не засудила війну. Українська армія виявилася тактично та професійно підготовленішою від агресора, хоча все ще потребує новітнього наступального озброєння. Україна змогла переконати світ та європейське суспільство у своєму прагненні відстоювати демократичні цінності й бути самодостатньою державою, яка прагне миру та відновлення територіальної цілісності на основі нових гарантій безпеки. Чого ще сьогодні потребує Україна? Одну з відповідей на це складне запитання я знайшов у словах своєї дружини Ірини: «МОЛИТВА. ВІРА. ЗБРОЙНІ СИЛИ УКРАЇНИ!!!».

28.03.2022 р.